

ցանկութեանը և խոստացան ընդունել համապատասխան միջոցներ հայկաթորհիւններ հարձականքը դադարեցնելու համար:

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼ ՏԵՆԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Պետ Հեռ. Գործ.)

23 հոկտեմբեր

Պէկին.—Ռուսաց, անգլիական և եսպանական կառավարութիւնները բարեկամական խորհրդին չեն համաձայն քաղաքացիական պատերազմին, որ համաձայն քաղաքացիական պատերազմի միջոցներով վերականգնելու անկախ կայսր կը դարձնէ կառավարութեան և բնու առաջ չի բերի անկախութիւնները. ընդհակառակը, այդ անկախութիւնները կարող են ծագել դանդաղ գործելու դէպքում Յօդու միակետութեան որդէ կողմակից և գաւառները մեծամասնութիւնը Դեպարտմանը քայլին միացան և Ֆրանսիական ներկայացուցիչը կողմակից և Բուրժուազիայի անդամները Վիեննայի Միջազգային Միջակայքի ստորակարգ գործիչները դէպի լուսն և գնում:

ԼՍԻՄԵ.—Թագաւորը գլխիցը անցրեց միանգամայն բաւարար Յուրդը դեռ շարունակում են Բուրժուազիայի գործիչները լաւատու է: Թագաւորը այժմ կարողանում է շարժվել ապաստան:

Կոչիչ գործակալութիւնը հարգում է, որ «Պարզեմ» շաբաթաթերթը խորամանկ ժամանակ ապագայի են միայն 5 հոգի:

ՄՍՍԿՎԱ.—Կայսրաւ կանանց բարձր դասերը կարող են կենդանի հիմնարկները կենդանի կառուցվում է Բորժուազիայի կառավարչական 500,000 բարձր. մնացած միջոցները տալիս է զարգացրել:

ՎԼԻՆԳՐԱԿՎԱ.—Սերէկ երեկ. Ժ. 6-ին շրջանային բանակի վախճան 59 բանաւորներ, որոնց թիւում 23 արտաբաններ և ինչոցեւ զուրկ զարկալ բանաւորները յարձակուցին Վիեննայի վրայ, նրանցից 2-ին սպանեցին, 7-ին վիրաւորեցին, իսկ զինքն զենքերը, բացի դարձած խլած բանակիցից չէին վախճան. ձերբակալուցին 7 բանաւորներ, որոնցից 5-ը վիրաւոր են. բացի դրանցից 3-ը սպանվել են: Փոխարինելով թիւում են 3 ռուս, մնացածները ինքուրեքի, օտեր և չէնչուներ են:

ՏՊԻՍՏԻՆԱ.—Սոցիալական ժող մտքերին «Նամուր» գերբնդիչները: ՕՊԵՐԱՄԱ.—Բացակց Բնաւորախոյ, Պօլոյի, Մէրսոնի, Տարկիանի և Սելաւորիսուպա նահանգների կոօպերացիայի բարձր անակները գործիչները համաշրջանային համաշրջանային մասնակցում են աւելի քան 300 պատգամաւոր:

ԽՐԻՍՏՈՒՆԱ.—Կրկնաբուժարկութիւնը աւարտվեց. նոր ստորաբնդի կազմի մէջ մտնում են 21 անկողնային ու աղատ մը: Բարձր, 78 ձանկակողման և բունուրական դեմօկրատ, 20 սոցիալիստ և 4 անկախ:

ՄՈՒՇԻ ԱՐԻՒՆԱԶՆՆԵՐ

«ՌԵՎՈՒՆ. ՄԻՍԿԵ» թերթի թղթակից Կ. Նարդիւրը վերոնշյալ թերթում մի թղթակցութիւն է գեղեղմ շայտատուում կատարվող վերջին անցքերի մասին: Անա այդ թղթակցութիւնը.

Միայն այժմ կարելի է վարդաբլուր բարձրացնել այն որոտ արված բանիկի մի մասի վրայից, ինչ որ ստեղծեց և ստեղծեց և երեսասարդ թիւրքերի կառավարութիւնը շայտատուում:

Ռուսաց ժամանակ մէջ աղօղակ է առ հարկ պարզելով—աւրեմն հեռու տեսնելու համար էք դնում, հա... — Այո, հեռու—ասացի ես: — Ես օւղիդ աչքերին նայեցի: — Հը մ... սակ կուզի՞ մեր աչքերը լաւ չեն տեսնում:

— Ո՛ր— պատասխանեցի ես ծիծաղելով.— հեռու աւելի պարզ տեսնելու համար եմ գործածում ակնոցը: — Հեռու... — Այո... — Մարդ ու կին նորից գաղտնաբերել էրար նայեցին:

— Ես անցրի թէ չեմ տեսնում այդ: — Իմ աչքերն էլ լաւ չեն տեսնում,— նախկարծ խոսեց կինը, դիմելով միտամուտիակ թէ ինչ և թէ մարդու, ձեռքերը դարձնելով թիւրքերին խաչած.— քանի անգամ սակ եմ մի ակնոց սա, չի տեսնում... Երբ օւղեմ եմ մի բան կարելի սկի չեմ տեսնում... — Մարդը օչինչ չէ պատասխանեց կնոջը և մի փոքր լակուց քեայ դիմեց ինչ.

— Ասացիք կարճատեսութիւնը ձրն է: — Ես որից բացատրեցի. — Կարճատեսութիւնը նա է, որ մարդ հեռու տեսնելու պարզ չի տեսնում, ինչպէս մտնողը Օրինակ—ասացի ես,—մենք հեռու տեսնելու պարզ չենք կարող տեսնել ինչպէս տեսնում են հովիտները, կամ սարերում պարզ մարդիկ... — Հը մ...միգամ կիտեմբուրին օչնայեցի, ինչպէս մարդու է ցերեւում թաղված սայլաւում լծած կար:

— Ես, որ համարված էի, թէ իմ առաջարկը արդէն ընդունված է, փամառակներ այդ օրդեցից միտ բան դուռնակեցի: — Ես ինչպէս գուշակեցի, այնպէս էլ եղաւ: Ինչ մերթեմք: — Ես շատ հետաքրքրվեցի մերթման պատ-

այժմ պարզել այն անցքերը, ինչ որ կատարվել է Վանի վրայէն, որովհետեւ արտեղ կարելի է աւելացնել, այժմ էլ, կատարվում են արեւմտեղ ընդհարումներ: Անկախական պարտաւնում ընդհարող զինուոր նկարագրվեց այն, ինչ որ արեւ և թիւրքերը, հարաւային վրայէն թիւրքերը Իսկ թիւրքաց Հայաստանի ամբողջ միջին շրջանը, որ հաստատ բռնված է թիւրք զորքով, անմատչելի է անմիջական իրաւունք անելու: Երբ ես եղալ Վանում և այդ, մտալի ընդ յարձակումից յետոյ, երկրորդ անգամ այցելեցի այդ շրջանը, ինչ աղօղակ հաւաքել մի շարք առանձին հաստատական տեղեկութիւններ Մուշի հովտի և Սասունի արեւմտեղ անցքերի մասին:

Բայց միայն այժմ, երբ Մուշի և Սասունի պաշտպանութեան պարտաւնում թիւրքերն և թիւրքաց պարտաւնում անգամ Փարսիականի սղողվել է 35 ընկերով անցնել ուսանելի կողմը, ես նրանց հետ օւնեցած զրոյցի ժամանակ կարողացալ իմանալ արեւմտեղ օրերի նկարագրելու և զրանով լրացնել հայ ժողովրդի թշուառութեան այն էջերը, որոնց հետ ծանօթացել եմ «ՆԵՎ. ՄԻՍԿԵ»-ի ընթերցողներին:

Որպէսզէ պատմութիւնն չկրկնարարեմ, չեմ տայ առանձին զրոյցները, այլ կարծիքս տեմ տալ մի ամբողջացած պատկեր:

Անցքերի նայտարակն

— Ներկայումս,— ասում է Սասունի պաշտպանութեան պարտաւնում թիւրքերն և կառավարութիւն է Մուշի և Առ. հովիտները, և այդ հովիտները ներկայացուցիչները աւելի նշանակալի կշիռ օւնեն, քան կառավարութեան ներկայացուցիչները: Այն բոլոր բանակցութիւնները մէջ, որոնք տարվում էին մեզ հետ, մենք գործ էինք օւնենում օչ թէ կառավարութեան գործակալներին հետ, այլ պարզապէս կառավարութեան լիազօր անդամներին հետ, որոնք այժմ գործում են թիւրքերի բարձրը:

Այս յայտարարութիւնից յետոյ պէտք է սկսել անցքերի պատմութիւնը: Ի հարկէ, երեսասարդ թիւրքերի համար չէ կարելի պատասխանատու համարել թիւրքաց օղջ ժողովուրդը: Յետագայ պատմութիւնը փաստեղ կը տայ, որքան վկայում են, թէ ժողովուրդի լակի էլ չէ համակրում այդ արեւմտեղ զարգացմանութեան, այդ մասին վկայում են նաև հայկական շարժման պարտաւնումները:

1914 թ. սեպտեմբերին երբեք ընդունում կայսրա իշխանացութիւն կառուցութեան համապատասխան և այդ համապատասխան եկան թիւրք իշխանութեան այդ անպատասխանատու գործակալները և բանակցութեան մէջ ժամանակ կառուցութեան հետ: Պարզ էր, որ պատերազմի Ռուսաստանի հետ կարող էր սկսվել իւրաքանչիւր օրը, և այդ բանակցութիւնները ժամանակ խոսքը վերաբերում էր հայերի բռնկիւք դիքքին: Ըստ էութեան, թիւրքական առաջարկները նման էին նրանց, որ արել էին երեսասարդ թիւրքերը հայերին Վանում: Այստեղ նրանք փոքր ինչ տառչ անցան, առաջարկելով հայերին լրանցից ներկայացուցիչները օւղջով Ռուսաստան նրա համար, որպէս զէ պրոպագանդա մղեն ուսանալիքի մէջ թիւրքերին միանալու պատմութիւնը: Վերահասակ յայտարարում էին, որ Վրաստանը, Իսրայէլը և Կովկասի Ռուսաստանները բոլորովին պատրաստ են այդ անպատասխանութեան համար, և խոսքը այժմ հայերինն է: Իրա հետ միտամուտական ընդդրում էին փայլուն հեռանկարներ օւտնում Հայաստանի, որի մարտադադրը պէտք է լինէր:

Ճանալ իմանալու. բայց սկզբում իմ շնորհքը էր գուր անցան: Ես օչինչ էլ չէ կարողացայ իմանալ: Սակայն մի փոքրիկ ժամանակ անցնելուց անեն ինչ պարզվեց:

Ինչ մերթի էին իմ ակնոցի պատճառով: Վաճառակաւն տես էր, որ իմ աչքերը չէանված են և որ ես շուտով կը կտրեմ: Այնպէս որ էր անվիւք չի կարող կայր ման անող լինել և թէ ինքը չի կարող էր գաւակիցի դժբաղդակի բաց աչքով:

Այդ օրից անցել է արդէն մի քանի տարի: Այժմ նրա աղէկը բարդաւոր է թէ չէ, տեղեկութիւն չունեմ. ես միայն այսքանը գիտեմ, որ նա կին և կողմէնի վաճառատան ծանալող մի գործակալներ, որը ակնոց չի կրում և օրի աչքերը զուցէ հեռու լաւ են տեսնում:

Այն է անա իմ ակնոցի պատմութիւնը: Զը լինէր դա, այսինքն ակնոցս, ես հիմա ամբաստանած կը լինէի և զուցէ մի քանի երեխայ էլ օւնենայի... Ըստ շատ օւրակայն այդ օրից վերջացաւ, թէ չէ ես էլ կը լինի այն հաղորուար դժբաղդ ամբաստանողը մէկը, որոնցով լինել է մեր կեանքը... Գուցէ լինել մի Ռուսիք աւաղ կամ մի Պոզնիշիկ... Ինչ որ է...

Ասեցի ակնոցս չեղաւ շամուսնաւորս զլիսուր պատճառը Դրանից յետոյ ես, ի հարկէ, կարող էի ամասնանալ—այստարի մեծ, աղէկը շատ, բայց պատանեց մի բան, որ հիմնական յեղադրում մտքեց իմ կեանքի մէջ:

Եւ դա մի կին էր... Աս. Զօրեան

Անին կամ էլ իրանները Այդ բանակցութիւնները ժամանակ Դրանից ուղարկեցին էմիգրաներ և այդ բանը կատարվեց հայերի աչքի տակ:

Համապատասխան պարզապէս մեծեց այդպիսի դիքք տեսլ յայտնելով որ թիւրքահայերը թիւրքերից պէտք է լինեն այնպէս լայն ինչպէս ուսանալիքը Ռուսաստանում, և դա այն մարտնամ է, որ նրանք կարող են խոստանալ թիւրքերին:

Երբ արդէն սկսվեց պատերազմը, այդ առաջարկները մի քանի անգամ արվեցին Իշխանացութեան առանձին ներկայացուցիչներին տարբեր վայրերում: Մուշում բանակցութիւնները վարում էր յետագայում օւտաների ձեռքը գիլի ընկած զարգացած 9-րդ կորպուսի հրամանատար Իսահան-փաշան, ինչպէս Մուշի փոխ-նահանգապետ Սերվիլ-բէյն և Վ. և Ա. հուսակց. անգամ Բեմիլ-բէյը: Իսահան-փաշան առաջարկվեց պատճառաւորները օւղարկել ուսանալիքի մօտ, հակազդելու ուսանալիքին այն զարգացմանութեան, որը բացարձակ վարում էին հայերը Ռուսաստանում պատերազմի սկսելուց յետոյ: Միտամուտական առաջարկվեց աւակցել հարկերի համարումը և նրան, որ հայերը կուտարին իրանց պարտականութիւնները զուրկել ժամանակ, որից նրանք զեմօստարտով կը կրկնվել հրաժարում էին:

Հայերը յայտնեցին, որ Իշխանացութիւն կառուցութիւնը կառավարութիւն է ներքին գործերի համար և չի կարող խոսնվել արտաքին գործերի մէջ ու զարգելու ակնկալելով ուսանալիքի շրջանում. իսկ երկրի հայ ժողովուրդն էր հպտակային բոլոր պարտականութիւնները, ի հարկէ, կը կատարէր:

Բայց երաշխարկ փողովրդի համար, որ կանգնած էր այդ բանակցութիւններից շատ հեռու, անկախել էր: Ժողովուրդն օւնէր իր համակրանքները և իր անակցելու իրանքը վերաբերմամբ Ամենի համար պարզ էր թիւրք զորքի թուրքութիւնը, ամբողջութեամբ բացակայութիւնը, միտ կըրկնվէր առաջ ընթացող զորահաւաքը. այս ամենը ժողովրդի մէջ ստեղծել էին այն հաւատք, թէ ուսու զորքը անապաղ կը շարժվէ դեպի Մուշ և կը զբաւէ Մուշի հովիտը: Ինչպէս և Վանի վրայէն, այստեղ էլ ստեղծված են եղել զուրկ ժողովուրդին, որ պատրաստվում էր անպատասխան Այս արտաքինութիւնը երեսասարդ թիւրքերից թաղանթ անկախել եղաւ, և նրանք սկսեցին ապագայութեան օւղջ միջոցներ գործադրել:

Երբ պարզվեց, որ ուսանալիք սահմանափակվեցին Նալբանդի հովտի զբոսնումով և առաջ չեն շարժվում, իսկ այդ ժամանակ թիւրքերը ստացան բաւականապէս օգնութիւն, սկսեցին հարկ տեսնել հայերի հետ: կառավարութեան գործակալները գործադրում էին բունութիւններ և իրանց պատմում էին մարտադիչի դիքքում:

Վրա հասան Սարկիանոս օրերը, և դրա հետ միտամուտական թիւրք զորքի դարձաւ Այդ շարքը չէր կարելի թաղանթ և երկրում սկսվեց խռովակ, որովհետեւ թիւրք ազգանալիքները հաւատացած էր, որ ուսանելը հիմա կը խոսեն թիւրքիս: դրա համապատասխան փակվեց և երեսասարդ թիւրքերի զարգացմանութիւնը: Երբ օւտանակի բանութեան և յարձակման դէպքերն ընդունեցին շարքերի բնոյթ, հայերը հարկադրված եղան զենք վերցնել, իսկ կառավարութեան պարտաւնումները թիւրք կառավարութեան առաջ դրին օւղարկում:—Թէ կտրածը չը գաղարի, եթէ իշխանութիւնը շարժանակ էր փորձերը:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՄՈՒԹԻՆ

ԴԻՄԱԿՏԻՐ ՄԵՐ ԿՆԱԿԻՑ

Նորից տեղական լրագրիչները հաղորդեցին, որ Թիֆլիսի զարգացալիք լուրարդի կառավարիչ Գ. Կաֆեանի վերաբերման արիթմ զարգացալիք զուսայում հարց էր զրկված նրա առնիւք տեղացիները համար: Այդ առաջարկն անցրեց յայ պատճառաւորութիւն էին առաջ բերում, թէ Գ. Կաֆեանի միտանայ պաշտոնակալութեան օրով լուրարդի զրոտակեան գործաւորութիւնները ընդարձակվել են: Գ. Կաֆեան, ինչպէս և նախկին կառավարիչները ստանում էին ունի 1800 ռ., օւրեմն ամսական 150 ռ., ոչ զուսում, որ հասարակ ժողովրդի կարիքներին զօնացումն օտուր: Կոչված է ֆանի կարիքային մի ժողովրդական հաստատութեան բնիչին համար բաւական լաւ դուստր է Սեւիյան Գ. Կաֆեանի լուրարդները և պաշտպանները ցել էին գտնում այդ առնիւք և առաջարկում էին օւտնեղ աւակցանքի 600 ռ., օւտնեղ 1200 ռ., իսկ մի ձայնաւոր ես 1800 ռ. զուսայում միտանայ մից, այսինքն կը կառավարակի առնիւք: Սա մի չէ տեսնված առաջարկ է, որ մի տարի կը շարունակվի պաշտոնային առնիւք յայնկործ միտանայից 1800 ռուբլից զարձանի 3600 ռ., մինչ յայտնի է, որ բոլոր թիւրքաւորական, թէ հասարակական, թէ մասուար հաստատութիւնները մէջ առնիլի յաւելացումն կատարվում է ամեն 5 կամ 10 տարին մի անգամ, այն ես որոշ տեղաւորվել 10, 20, 30, 40 և ամենամեծ 50% օւղջ: Ես սակայն զուսայի մէջ այդպիսի տաւաշարի անող զարգացի շուրքը պաշտպանող հարց գտնակց. և դա մի հատիկ էր՝ ձայն:

հայերից զենքեր հաւաքելու, շարժանակի սկսած զարգացմանութիւնը՝ հայերին զարգացնելու հարաւային շրջանները, այն ժամանակ հայերը դուրս կը գան իրանց լայն զիքքը, կապտաւորեն և կը հրատարկեն հարկեր վճարելուց:

Ուղարկումներ ներկայացուցեց ժամանակին, և թիւրք կառավարութիւնը, Փաքը-Ասիայում յիմարծ իր միտանային զարգացված բանակի վրայ, պէտք է օր իր վարկեցործութեան մէջ զործածէր զարգը խոսքեր, և այդպէս էլ արեց: Բոլոր կատարվածը բացառելով թիւրքերի մտացութեանը, և անգամ ինքը Թաղաթ բէյը Կ. Պոլսից օւղարկեց մի ընդարձակ հեռագիր, առաջարկելով հայերին մնալ լայն և խոստանալով վերջ տալ բանակցութիւններին: Հաւաքային զարգացումները հաւատարմացումներ արաւ հայերին և երբեք մի նահանգապետ Թահսին բէյը:

Իսկ նոյն այդ ժամանակ երեսասարդ թիւրքերը լուրիւն մէջ մշակում էին Հայաստանը ամայացնելու ծրարները և վերջնական լուծումը այն հարցի, որը իրանց այնքան անախտօրութիւնները պատճառեց:

Տիբլից արտաքին հանգստութիւն և սկսվեց խոսարի աշխատանքը: Մուշի հարթավայրի և օտանձնապէս սըրբան մօտիկ Սասունի լեռնաշղթանի բնակիչները ընդհանուր վկայութեանը, հայերի և թիւրքերի յարաբերութիւնն այստեղ նշանաւոր կըրկնվէր տարբերում է այն յարաբերութիւնից, ինչ որ կայ Վանի վրայէն: Թեմն Սասունի թիւրքերը դէպի հայերը պատմարկված էին բարեացակամ և հայերը պրոպագանդա էին մղում նրանց շրջանում, նկարագրելով նրանց թէ, ինչ բարեւատիկ կըրկնվեն միտանային արքունի օւտնում: Հայաստանում ուսանալիք հովանաւորութեան ներքոյ:

Սասունի լեռնաշղթանում, ուր վաղուց է բուն զինդ ապտատարակում օւղին, ինչպէս թիւրքերը, նոյնպէս և հայերը միտանակ օչ զինուոր էին տալի, օչ էլ հարկ էին վճարում Այստեղ հաճում էր այն հաւատք, թէ շուտով կը գան ուսանելը և թիւրքերը ինքուրծ էին հայերի հովանաւորութիւնը:

Բայց ի հարկէ, նման յարաբերութիւնները չէին կարող երեսասարդ թիւրքերի կառավարութեան ճաշակով լինել, որը իր զարգացմանութիւնը կատարել էր այն բանի վրայ, որ թիւրքերին լարում էր հայերի դէմ, և Վանի վրայէն արդէն հնձում էր այդ զարգացմանութեան պատմութիւնը... Թիւրք կառավարութիւնը այդ լարումն սկսեց իր պրոպագանդան թիւրքերի շրջանում, իսկ մայիսի վերջին հաւաքեց նրանց լրագրիչներին և նրանց արեց օրջակի առաջարկելով կամ կուր զնալ օւտնեղի դէմ կամ իրանց վրայ պարտաւորութեան վերցնել հայերի վրայ յարձակվելու:

Թիւրքերը ընտրեցին վերջինս: Յունիսի առաջին օրերին սկսվեց արեւմտեղ յարձակում Մուշի հովտում, իսկ յետոյ Սասունի լեռնային շրջանում: Ուղարկու է նկատել, որ այդ ժամանակ, երբ Վանի վրայէն բռնված էր ներքին պատերազմով, այստեղ Մուշում լուրիւն էր արիւտ: Իմ վանում եղած օրերին—իսկ այդ հէց յունիսի կէսերին էր—այստեղ հատ օւ կտոր տեղեկութիւններ էին գալիս Մուշում կատարվող անցքերի մասին, բայց արեւմտեղ օրիքաների օրերը սկսվեցին բաւականին ուշ...

Եւ այդ օրիքան սարսափելի էր...

Եւ գործի մէջ փայլում է իսկական համարաւոր մտածութեան հաղող աւելի գործը է հանդիսանում և ուտու, զարգրված զգացումները հանդէս են գալիս:

ՉԱՅ ՆՊԱՍ. ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ ԵՆԻԿԱՅԱՑՈՒՅՑԻ ԶԵՆՈՒՅԻ ԶԵՆՈՒՅԻ

Հ. Նպաստ. Ընկերութեան ներկայացուցիչ Գր. Վարդանեանը Մուսունից հոկտ. 4-ին հետևալ զեկուցալիքն է օւղարկել Ընկերութեանը:

Յոյս օւնեմ, որ Կարգալիքից զբոսն ստանալիքը (կրկն) արդէն ստացել էք: Այժմ երեկվայից գտնվում եմ Մուսունում. այստեղ էլ մնամ 4—5 օր, կայցիւմ շրջանին այն բոլոր հայ ու նախկին թիւրքական զիւրքերը, ուր բնակեցված են զարթակաւներ: Կարգալիքից մեկնեցի ամսա 2-ին մտանալու Ղարաբ թիւրքական զիւրքը, ուր այժմ բնակվում են հրանալ Սալիքի գիւղի հայերից մօտ 40 հոգի, որոնք հեռուք են արել: զբոսնից շատերի ընտանիքները

